

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

مسئولیت مدنی ناشی از تاخیر در تأدیه وجه چک

احسان پهلوانی فرد
حسین رمضان قربانی

سرشناسه	- پهلوانی فرد، احسان، ۱۳۶۹
عنوان قراردادی	ایران. قوانین و احکام
عنوان و نام پدیدآور	مسئولیت مدنی ناشی از تاخیر در تأدیه وجه چک احسان پهلوانی فرد، حسین رمضانقریبی
مشخصات نشر	مشخصات نشر
مشخصات ظاهری	تهران: چراغ دانش، ۱۳۹۴، ۱۷۰ ص.
شابک	۹۷۸-۶۰۰-۷۶۵۴-۶۶-۸
وضعیت فهرست نویسی	فیبا
یادداشت	کتابخانه.
موضوع	چک — قوانین و مقررات ایران
شناسه افزوده	رمضان قربانی، حسین، - ۱۳۶۸
رده بندی کنگره	۱۳۹۴۵ KMH ۹۳۹ م۹ /۱
رده بندی دیوبی	۵۵۰.۹۶/۳۴۶
شماره کتابشناسی ملی	۳۹۷۹۳۹۶

شناختنامه

عنوان کتاب: مسئولیت مدنی ناشی از تاخیر در تأدیه وجه چک
 مؤلف: احسان پهلوانی فرد - حسین رمضانقریبی
 ناشر: انتشارات چراغ دانش
 نوبت چاپ: اول ۱۳۹۷/
 قطع و تیراز: رقعی ۱۰۰۰ نسخه
 قیمت: ۲۸۰۰۰ تومان
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۶۵۴-۶۶-۸

کد کتاب: ۴۲۱

www.cheraghdanesh.com

دفتر مرکزی: تهران، میدان هفت تیر و رودی مرس، کوچه مازندرانی، پلاک ۴، طبقه های ۳ و ۶ واحد های ۷ و ۱۴
 تلفن پخش و فروش: ۰۲۱-۸۸۱۴-۶۰۱.

حق چاپ برای انتشارات چراغ دانش محفوظ است. هرگونه تکثیر (اعم از چاپ، کپی، فایل الکترونیکی و...) از این اثر بدون اخذ مجوز کتبی از ناشر خلاف قانون بوده و پیگرد قانونی دارد.

تقدیم به پدر و مادر بزرگوارم،

آنان که وجودشان برایم، همه عشق بود و وجودم
برایشان همه رنج، توانشان رفت تا به توانایی رسم و
مویشان سپیدی گرفت تا روی سپید بمانم، در برابر
گوهر وجودشان زانوی ادب بر زمین می‌نهم و با دلی
مالامال از عشق و محبت بر دستانشان بوسه
می‌زنم. هستی ام و امدادار وجود پر مهرتان است و این
تقدیم بی ارجی است از ذره به خورشید.

فهرست کلی

۱۱	چکیده
۱۲	۱- مقدمه و بیان مساله
۱۷	۲- ضرورت انجام تحقیق
۱۸	۳- اهداف تحقیق
۱۸	۴- سوالات تحقیق
۱۹	مفاهیم و کلیات
۲۱	۱- تعاریف
۲۷	۲- تعریف چک
۵۷	۳- مجازات چک پرداخت نشده
۸۵	مسئولیت مدنی در تاخیر تأدیه
۸۷	۱-۲ کلیات مسئولیت مدنی
۱۰۵	۲- تاخیر تأدیه وجه چک
۱۳۳	نتیجه گیری
۱۳۷	پیشنهادهای پژوهش
۱۳۹	انضمام
۱۴۹	فهرست منابع

فهرست جزیی

۱۱	چکیده
۱۲	۱- مقدمه و بیان مساله
۱۷	۲- ضرورت انجام تحقیق.
۱۸	۳- اهداف تحقیق
۱۸	۴- سوالات تحقیق
۱۹	مفاهیم و کلیات
۲۱	۱-۱ تعاریف
۲۱	۱-۱-۱ مفهوم مسئولیت
۲۲	۲-۱-۱ مفهوم مسئولیت مدنی
۲۵	۳-۱-۱ مفهوم تأخیر
۲۵	۴-۱-۱ مفهوم تأديه
۲۷	۲-۱ تعریف چک
۲۷	۱-۲-۱ واژه شناسی
۲۸	۲-۲-۱ تعریف چک در قانون تجارت
۲۹	۳-۲-۱ تعریف چک در دکترین حقوقی
۳۰	۴-۲-۱ تاریخچه
۳۲	۵-۲-۱ قانون صدور چک
۳۳	۶-۲-۱ ویژگی‌های چک
۳۳	۱-۶-۲-۱ شرایط صوری چک
۳۳	۲-۶-۲-۱ شرایط ماهوی چک
۳۴	۳-۶-۲-۱ شرایط شکلی چک
۳۵	۴-۶-۲-۱ شرایط صحت چک
۳۶	۷-۲-۱ انواع چک از نظر بانک

۳۶.....	چک عادی ۱_۷_۲_۱
۳۷.....	چک تأیید شده ۲_۷_۲_۱
۳۷.....	چک بانکی ۳_۷_۲_۱
۳۷.....	چک بسته ۴_۷_۲_۱
۳۸.....	چک عمومی ۵_۷_۲_۱
۳۸.....	چک مسافرتی ۶_۷_۲_۱
۳۹.....	چک تضمین شده ۷_۷_۲_۱
۴۰.....	چک در گردش ۸_۷_۲_۱
۴۰.....	آثار حقوقی چک ۸_۲_۱
۴۰.....	چک سند لازم الاجراست ۱_۸_۲_۱
۴۱.....	تعقیب کیفری صادر کننده چک بی محل ۲_۸_۲_۱
۴۱.....	شرط حذف مجازات کیفری صادر کننده چک بی محل ۳_۸_۲_۱
۴۳.....	صدور چک وعده دار یا سفید امضا ۴_۸_۲_۱
۴۳.....	قوانين صدور چک ۹_۲_۱
۴۳.....	۱_۹_۲_۱ ماده نخست قانون صدور چک
۴۳.....	۱_۱_۹_۲_۱ انتقاد
۴۴.....	۲_۱_۹_۲_۱ جنبه جزایی چک
۴۴.....	۳_۱_۹_۲_۱ چکهای سایر موسسات اعتباری
۴۵.....	۴_۱_۹_۲_۱ مقایسه چک و اسکناس
۴۶.....	۱۰_۲_۱ ماده دوم قانون صدور چک
۴۶.....	۱_۱۰_۲_۱ اجرای ثبت
۵۰.....	۱۱_۲_۱ سیر مراحل مختلف رسیدگی به چک دارای جنبه کیفری
۵۰.....	۱_۱۱_۲_۱ رسیدگی عمومی
۵۰.....	۱_۱_۱۱_۲_۱ محل وقوع جرم
۵۱.....	۲_۱_۱۱_۲_۱ طرح شکایت در مرجع صالح و رسیدگی مقدماتی

۵۱	۱_۲_۱_۱۱_۲_۱	تأمین خواسته از اموال متهم
۵۲	۲_۲_۱_۱۱_۲_۱	احضار یا جلب متهم
۵۲	۳_۲_۱_۱۱_۲_۱	اخذ تأمین از متهم
۵۲	۴_۲_۱_۱۱_۲_۱	صدور قرار موقوفی یا منع تعقیب
۵۳	۵_۲_۱_۱۱_۲_۱	صدور قرارهای مجرمیت و کیفر خواست
۵۳	۶_۱_۱۱_۲_۱	رسیدگی در دادگاه عمومی
۵۴	۷_۲_۱	مطلوبه وجه چک و ضرر و زیان وارد
۵۶	۸_۲_۱	رسیدگی در دادگاه تجدید نظر استان و دیوان عالی کشور
۵۷	۹_۱	مجازات چک پرداخت نشده
۵۷	۱۰_۳_۱	عنصر مادی جرم
۵۹	۱۱_۱_۳_۱	موارد تحقق عنصر مادی جرم در زمان اصدر چک
۶۰	۱۲_۱_۱_۳_۱	عدم مطابقت امضا
۶۱	۱۳_۱_۱_۳_۱	قلم خوردگی و اختلاف در مندرجات چک
۶۴	۱۴_۲_۱_۳_۱	عنصر روانی جرم چک پرداخت نشدنی
۶۶	۱۵_۳_۱	شیوه‌های اقدام مطالبه وجه چک پرداخت نشدنی
۶۷	۱۶_۳_۱	نحوه تعقیب کیفری صادر کننده چک در مراجع کیفری
۶۹	۱۷_۲_۳_۱	نحوه مراجعته به اجرای ثبت برای وصول وجه چک
۷۲	۱۸_۳_۲_۳_۱	طرح دعوی در دادگاههای حقوق برای وصول وجه چک
۷۴	۱۹_۴_۳_۱	مجازات یا واکنش اجتماعی در قبال اصدر چک پرداخت نشدنی
۷۴	۲۰_۴_۳_۱	مفهوم واکنش اجتماعی
۷۵	۲۱_۴_۳_۱	مجازات اصدر چک پرداخت نشدنی
۸۱	۲۲_۴_۳_۱	موارد تشدید مجازات جرم چک پرداخت نشدنی
۸۱	۲۳_۴_۳_۱	مقررات جزائی برای جلوگیری از تکرار صدور چک بی محل
۸۵	۲۴_۴_۳_۱	مسئولیت مدنی در تاخیر تأدیه
۸۷	۲۵_۱_۲	کلیات مسئولیت مدنی

۱-۲ سیر تاریخی مفهوم مسئولیت مدنی.....	۸۷
۲-۱-۲ مفهوم مسئولیت مدنی.....	۹۰
۳-۱-۲ قلمرو مسئولیت مدنی.....	۹۲
۴-۱-۲ مسئولیت مدنی و مسئولیت اخلاقی.....	۹۳
۵-۱-۲ مسئولیت مدنی و مسئولیت کیفری	۹۳
۶-۱-۲ از نظر تعریف اعمال موجد مسئولیت کیفری	۹۴
۷-۱-۲ از نظر نتیجه.....	۹۵
۸-۱-۲ از نظر داوری درباره رفتار مرتكب.....	۹۵
۹-۱-۲ اهمیت مسئولیت مدنی.....	۹۵
۱۰-۱-۲ اهمیت عملی.....	۹۶
۱۱-۱-۲ اهمیت نظری.....	۹۶
۱۲-۱-۲ انواع مختلف مسئولیت مدنی.....	۹۷
۱۳-۱-۲ مسئولیت ناشی از فعل شخصی	۹۷
۱۴-۱-۲ مسئولیت ناشی از فعل دیگری.....	۹۷
۱۵-۱-۲ مسئولیت ناشی از فعل اشیا.....	۹۸
۱۶-۱-۲ مسائل مشترک همه انواع مسئولیت مدنی.....	۱۰۰
۱۷-۱-۲ لزوم خسارت.....	۱۰۰
۱۸-۱-۲ رابطه علیت میان فعل زیان آور و زیان.....	۱۰۱
۱۹-۱-۲ دعوای ناشی از مسئولیت مدنی	۱۰۱
۲۰-۱-۲ آینده مسئولیت مدنی	۱۰۲
۲۱-۱-۲ تاخیر تأدیه وجه چک	۱۰۵
۲۲-۱-۲ قواعد کلی حاکم بر خسارت تاخیر تأدیه چک.....	۱۰۵
۲۳-۱-۲ قابلیت مطالبهی خسارت تأخیر تأدیه	۱۰۵
۲۴-۱-۲ ضرورت مطالبهی خسارت تأخیر تأدیه.....	۱۰۸
۲۵-۱-۲ ضرورت رسیدگی ترافعی	۱۱۱

۱۱۴	۲-۲-۲ پرداخت خسارت تأخیر تأدیه پیش از صدور حکم قطعی
۱۱۵	۱-۲-۲-۲ تحقیقات مقدماتی
۱۱۸	۲-۲-۲-۲ مرحله بدوى
۱۲۱	۳-۲-۲-۲ مرحله‌ی تجدید نظر
۱۲۳	۳-۲-۲ پرداخت خسارت تأخیر تأدیه پس از صدور حکم قطعی
۱۲۵	۱-۳-۲-۲ ضرورت پرداخت خسارت تأخیر تأدیه
۱۲۷	۲-۳-۲-۲ عدم ضرورت پرداخت خسارت تأخیر تأدیه
۱۲۷	۱-۲-۳-۲-۲ تصریح قانونی
۱۲۹	۲-۲-۳-۲-۲ ماهیت خسارت تأخیر تأدیه
۱۳۰	۳-۲-۳-۲-۲ لزوم رعایت قواعد آمره دادرسی مدنی
۱۳۳	نتیجه گیری
۱۳۷	پیشنهادهای پژوهش
۱۳۹	انضمام
۱۴۹	فهرست منابع

چکیده

هدف از مسئولیت مدنی جبران خسارت از زیان دیده است که این مهم در نقطه مقابل مسئولیت کیفری قرار دارد. در این پژوهش تلاش شده است تا مشخص گردد تا تحت چه شرایط و ضوابطی امضا کنندگان چک دارای مسئولیت هستند. که در واقع در بردارنده خسارت تاخیر در تأدیه وجه چک نیز می‌باشد. ماهیت مدنی خسارت تأخیر تأدیه، رعایت مقررات آیین دادرسی مدنی را در خصوص آن الزامی می‌کند، بر این اساس دارنده چک می‌تواند خسارت تأخیر تأدیه را از صادرکننده به همراه اصل وجه چک مطالبه کند. مطالعه بر روی مسئولیت مدنی تاخیر در تأدیه وجه چک وجود تعارضاتی از جنبه‌های مختلف را تائید نمود که این تعارضات موجب اتخاذ تصمیم‌های متفاوت قضایی در مساله واحد می‌گردند. بر اساس یافته‌های پژوهش، شخص حقوقی بر خلاف شخص حقیقی، تحت شرایط خاصی دارای مسئولیت مدنی می‌باشد که در این ارتباط تفاوت چندانی نیز وجود ندارد. همچنین نتایج حاصل از بررسی‌های انجام گرفته در تحقیق حاضر نشان داد که مسئولیت مدنی ناشی از تاخیر تأدیه در وجه چک مشمول ضوابط عمومی مسئولیت مدنی است و در پایان مشخص شد که مسئولیت مدنی تاخیر در تأدیه وجه چک متفاوت از خسارت تاخیر در تأدیه است.

کلید واژه ها: مسئولیت مدنی، تاخیر تأدیه، چک، رویه قضایی

۱- مقدمه و بیان مساله

پس از تصویب قانون تجارت در سال ۱۳۱۱ شمسی، که مقررات آن در خصوص چک صرفاً معطوف به صدور این سند از نظر حقوقی بوده است، از سال ۱۳۱۲ تا به امروز در جهت کیفری قلمداد کردن چک بلا محل کوشش‌های فراوانی صورت گرفته که در این راستا، بنا به دلایل اقتصادی و اجتماعی، فراز و نشیب‌های زیادی طی شده است، به طوری که در برهه‌ای از زمان، قانونگذار دیدگاهی به نفع صادرکنندگان برخی از انواع چک‌ها و در برهه‌ای دیگر، نگاهی بس سخت گیرانه نسبت به این پدیده داشته و در زمانی دیگر، مجدداً رجعتی به گذشته داشته است. اما با در نظر گرفتن تمام این موارد می‌توان تعارضاتی را مشاهده نمود که در اثر نقص مقررات مربوط به چک پدید می‌آید. این تعارضات از جنبه‌های مختلف اهمیت می‌یابد و موجب اتخاذ تصمیم‌های متفاوت قضایی در مساله واحد می‌گردد که بایستی به صورت ویژه به آن توجه نمود. از این رو در مورد چک دارای جنبه کیفری باید اذعان داشت که: چک تنها با رعایت شرایط مقرر در قانون صدور چک، مورد حمایت این قانون قرار می‌گیرد و سپس در صورت حفظ شرایط مکتبه، همچنان می‌تواند جنبه کیفری خود را محفوظ نگه دارد. در مقررات کیفری کمتر جرمی است که به اندازه چک پرداخت نشده، دست خوش تغییرات و تحول شده باشد. به همین نسبت می‌توان مشاهده کرد که مجازات صدور چک پرداخت نشده نیز دستخوش تغییراتی شده است. از این جمله تغییرات می‌توان به اصلاحات ناظر بر تحدید قلمرو جرم چک پرداخت نشده و تغییرات ناظر بر شرایط تحقق جرم و تغییرات مربوط به آیین دادرسی اشاره نمود. جرم صدور چک بلا محل یکی از جرایمی

است که مسائل گوناگون دادرسی مدنی و کیفری در آن به هم آمیخته می‌شوند و به طور متقابل در یکدیگر اثر می‌گذارند. چک یکی از اسناد تجاری در ردیف اسناد تجاری دیگر همانند برات و سفته است که قانون گذار آن را از نظر کیفری مورد حمایت قرار داده و برای صادرکننده‌ی چک پرداخت نشدنی مجازات تعیین کرده است. بنابراین صدور چک و مسئولیت صادرکننده‌ی آن، امری مدنی است که باید در صورت پرداخت نشدن وجه چک، در دادگاه حقوقی مطرح و مورد رسیدگی قرار گیرد. مبنای اصلی جرم انگاری صدور چک بدون محل، حمایت از حقوق دارندگان چک بوده است و به همین دلیل قانون گذار سرنوشت دعوای کیفری را ازیک سو به دارنده و از سوی دیگر به صادرکننده‌ی چک سپرده است. سرنوشت دعوای کیفری از این جهت در دست دارنده‌ی چک است که بدون شکایت او دعوای کیفری راه نمی‌افتد و پس از شکایت نیز، او می‌تواند در هر مرحله‌ای از دادرسی با اعلام گذشت خود روند دادرسی کیفری را متوقف کند. هم چنین صادرکننده‌ی چک نیز به گونه‌ای سرنوشت دعوای کیفری را در دست دارد؛ چون می‌تواند با پرداخت وجه چک مانع از جریان افتادن دعوای کیفری شود. هم چنین می‌تواند پیش و پس از صدور حکم قطعی، با پرداخت اصل وجه چک و خسارت‌های قانونی متعلق به آن، یا فراهم کردن موجبات پرداخت آنها، حسب مورد موقوف شدن تعقیب یا متوقف شدن اجرای حکم را رقم بزند. قانونگذار با حمایت کیفری از چک که به زعم برخی از حقوقدانان امتیاز ناموجهی است^۱ چک را از دیگر اسناد تجاری جدا کرده است. تصویب قانون صدور چک و پیش بینی مجازات برای صادرکننده‌ی چک

۱. فخاری، امیر حسین، تقریرات درس حقوق تجارت،^۳ دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۱.

پرداخت نشدنی سبب شده است به مرور زمان مفهوم چک تغییر پیدا کند، به گونه‌ای که دیگر نمی‌توان گفت چک وسیله‌ی پرداخت نقدی است. پیش از اصلاحات سال ۱۳۸۲ ماده‌ی ۳ قانون صدور چک هماهنگ با قانون تجارت بود و مقرر می‌کرد «صادر کننده‌ی چک باید در تاریخ صدور معادل مبلغ چک در بانک محل علیه محل داشته باشد» ولی در سال ۱۳۸۲ قانونگذار داشتن محل در تاریخ مندرج در چک را ضروری دانسته است. این مقرره‌ی قانونی در واقع اجازه‌ی صدور چک وعده دار را به مردم می‌دهد و این نتیجه را در بردارد که حکم ماده‌ی ۳۱۱ قانون تجارت در مورد عدم امکان صدور چک وعده دار نسخ ضمنی شده است. برخی از حقوقدانان، هدف از تعیین ضمانت اجرای کیفری برای صدور چک بلا محل را جلوگیری از اقدام به صدور چک پرداخت نشدنی می‌دانند، نه تضمین وصول طلب اشخاص،^۱ اما جلوگیری از صدور چک پرداخت نشدنی در عمل منجر به تضمین وصول طلب دارنده‌ی چک نیز می‌شود. ماده‌ی ۹ قانون صدور چک مقرر می‌دارد: «در صورتی که صادر کننده چک قبل از تاریخ شکایت کیفری وجه چک را نقداً به دارنده آن پرداخته یا با موافقت شاکی خصوصی ترتیبی برای پرداخت آن داده باشد، یا موجبات پرداخت آن را در بانک محل علیه فراهم نماید قابل تعقیب‌یکفری نیست». در این تحقیق مطالبه‌ی اصل وجه چک و نحوه‌ی رسیدگی به آن موضوع بحث نیست، بلکه بحث ما بر سر مسئولیت مدنی تأخیر تأدیه و همچنین پرداخت خسارت تأخیر تأدیه است که پرداخت یا عدم پرداخت آن بر دعوای کیفری تأثیر

۱. میر محمد صادقی، حسین، حقوق کیفری اختصاصی، جرایم علیه اموال و مالکیت، کلاهبرداری، خیانت در امانت، سرقت و صدور چک پرداخت نشدنی، چاپ دهم، نشر میزان، ۱۳۸۲.

می‌گذارد. مطابق ماده‌ی ۱۲ قانون صدور چک: «هر گاه قبل از صدور حکم قطعی... متهم وجه چک و خسارات تأخیر تأدیه را نقداً به دارنده‌ی آن پرداخت کند یا موجبات پرداخت وجه چک و خسارات مذکور (از تاریخ ارائه‌ی چک به بانک) را فراهم کند یا در صندوق دادگستری یا اجرای ثبت تودیع نماید مرجع رسیدگی قرار موقوفی تعقیب صادر خواهد کرد. هر گاه پس از صدور حکم قطعی محکوم علیه به ترتیب فوق موجبات پرداخت وجه چک و خسارت تأخیر تأدیه و سایر خسارات مندرج در حکم را فراهم نماید اجرای حکم موقوف می‌شود...». در ارتباط با اجرای ماده‌ی ۱۲ دو حالت پیش می‌آید؛ نخست این که شاکی خصوصی به تبع دعوای کیفری، دعوای حقوقی نیز اقامه کرده و اصل وجه چک و خسارت‌های ناشی از عدم پرداخت آن در تاریخ مقرر را، از صادر کننده مطالبه می‌کند؛ دوم این که شاکی خصوصی به تبع دعوای عمومی، دعوای خصوصی خود را در دادگاه کیفری اقامه نمی‌کند. در حالت نخست مسئله‌ای ایجاد نمی‌شود، ولی حالت دوم سبب به وجود آمدن دو مسئله می‌شود: نخست، اگر پیش از صدور حکم قطعی متهم اصل وجه چک را پرداخت کند، آیا دادگاه کیفری می‌تواند صدور قرار موقوفی تعقیب را منوط به پرداخت خسارت تأخیر تأدیه نماید؛ دوم، شکی نیست که در صورت عدم مطالبه خسارت تأخیر تأدیه در دادگاه کیفری به تبع دعوای کیفری، دادگاه، صادر کننده چک را به پرداخت خسارت تأخیر تأدیه محکوم نخواهد کرد. در این صورت اگر پس از صدور حکم قطعی، محکوم علیه اصل وجه چک را بپردازد، آیا مرجع مجری حکم می‌تواند موقوف کردن اجرای حکم را منوط به پرداخت خسارت تأخیر تأدیه بکند قواعد کلی حاکم بر خسارت تأخیر تأدیه در

چک دریک نگاه کلی، خسارت تأخیر تأدیه در چک تفاوت چندانی با خسارت تأخیر تأدیه به طور کلی ندارد، بنابراین از همان اصولی پیروی می‌کند که خسارت تأخیر تأدیه به عنوان یک امر مدنی تابع آن است. هدف از مسئولیت مدنی جبران خسارت از زیان دیده است که این مهم نقطه مقابل مسئولیت کیفری می‌باشد. ما در این تحقیق بدان هستیم که بیان نماییم تحت چه شرایط و ضوابطی امضاکنندگان چک دارای مسئولیت مدنی می‌باشند که این امر اعم از خسارت تأخیر در تأدیه وجه چک می‌باشد چرا که خسارت تأخیر در تأدیه فرع بر نص قانونی است. ولیکن در باب مسئولیت مدنی با استناد به یک قاعده عرفی نیز تحت شرایط و ضوابطی می‌توان شخص را مسئول دانست. در خصوص موضوع تحقیق ابهاماتی وجود دارد که شایسته بحث و بررسی کامل می‌باشد. از جمله اینکه تحت چه شرایطی شخص حقوقی صادر کننده چک دارای مسئولیت مدنی است و یا اینکه آیا مسئولیت مدنی کلیه امضاکنندگان چک برابر است.

بر همین اساس با قبول موجودیت قانون مزبور با تمام کاستی‌ها یک اکنون اعتقاد بر این است که طرح و بسط مسائل مختلف مربوط به قانون صدور چک به صورت منسجم، می‌تواند از مشکلات ناشی از ان تا حدود زیادی بکاهد که در این رهگذر سعی شده است تا با طرح مسائل مربوط به مسئولیت مدنی تأخیر در تأدیه وجه چک این همه انجام گیرد.

۲- ضرورت انجام تحقیق

هر چند که با مراجعه به ۲۳ ماده قانون صدور چک همراه با چند تصویب و آیین نامه مربوط به این قانون، در نگاه نخست مساله چک ساده جلوه کر می شود ولی از آنجا که چک با توجه به جنبه های کیفری و حقوقی آن از جهات و زوایای مختلف با قوانین و مقررات بسیاری از جمله با: قانون آیین دادرسی کیفری، قانون آیین دادرسی مدنی، قانون نحوه اجرای محکومیت های مالی، قانون مدنی، قانون تجارت، قوانین و مقررات بانکی مرتبط می باشد، وسعت و اهمیت ویژه ای پیدا می کند که رویه قضایی و آرا و نظریات اداره حقوقی را نیز بر گستره آن می افزاید که از این منظر، در نظر گرفتن مسئولیت مدنی قانون چک در حوزه تأخیر تأدیه ضرورت می یابد. با مروری بر سوابق تحقیق می توان مشاهده نمود که منابع زیادی به موضوع چک و مشکلات آن پرداخته اند ولی در ارتباط با موضوع تأخیر تأدیه و مسئولیت مدنی آن می توان پی به فقدان موجود در ادبیات برد. بر این اساس مطالعه حاضر در تلاش است تا موضوع مسئولیت مدنی تأخیر تأدیه در وجه چک را مورد بررسی قرار دهد. لذا اهمیت انجام تحقیق حاضر از این نظر است که پژوهش حاضر بتواند با توجه به طرح پرسش های مختلف در مورد تأخیر تأدیه چک، سوالات مناسبی را برای آن بیابد. همچنین جهت فراهم نمودن منبعی غنی و مناسب تر برای متخصصان و علاقمندان، می توان مطالب ارائه شده در این تحقیق را مورد استفاده قرار داد. طرح موضوعات به صورت کاملتر به افرادی که با موضوعات مربوط به چک سروکار دارند این کمک را می کند تا بتوانند پاسخ مناسبی را دریافت کنند.

۳- اهداف تحقیق

هدف از نگارش تحقیق حاضر نگاهی جامع‌تر به مسئولیت مدنی ناشی از تاخیر در تأدیه وجه چک است، تا از این طریق بتوان به دلیل و فلسفه مطرح شده در فحوى هر استدلال قانونی و تفسیر برگرفته از قانون پى برد. به منظور انجام این مهم تحقیق حاضر بايستی قادر باشد تا به اهداف زیر جامه عمل بپوشاند:

۱. بررسی و شناسایی خلاصهای موجود در خصوص موضوع تحقیق و ارائه راهکارهای مناسب برای بر طرف نمودن آنها.
۲. استفاده کاربردی برای اساتید، قضات، وکلا و دانشجویان حقوق

۴- سوالات تحقیق

از آنجایی که هر مطالعه علمی هدف خاصی را مد نظر قرار می‌دهد و در تلاش است تا با جواب دادن به سوالاتی که در ذهن پژوهشگر وجود دارد به نتیجه مورد نظر خود برسد، لذا سوالات پژوهش حاضر به شرح ذیل می‌باشد:

۱. آیا در خصوص مسئولیت مدنی ناشی از تاخیر در تأدیه وجه چک قانون گذار ضوابط خاصی را پیش‌بینی نموده است؟
۲. آیا مسئولیت مدنی ناشی از تاخیر در تأدیه وجه چک شامل اشخاص حقوقی هم می‌شود؟
۳. مبدأ قانونی محاسبه خسارت تأخیر تأدیه، چه تاریخی است؟

بخش اول

مفاهیم و کلیات

۱-۱ تعاریف

۱-۱-۱ مفهوم مسئولیت

از اواخر قرن ۱۲ میلادی واژه‌ی مذکور به معنای پاسخگویی نسبت به زندگی در برابر اعمال فردی – در اخلاق مذهبی رواج گرفت و این مقارن با زمانی بود که حقوق تحت تأثیر مذهب و اخلاق در شرایطی که در اروپا مذهب و اخلاق بر همه چیز و به خصوص حقوق سایه افکنده بود، در پایان قرن سیزدهم میلادی، اصطلاح «مسئول» به معنای کسی که در مقابل خداوند نسبت به زندگی و اعمالش پاسخگو است، در اخلاق مذهبی رواج یافته و سپس وارد عرصه‌ی اخلاق عرفی گردید، که در عرصه‌ی اخیر مسئول به کسی اطلاق می‌گردید که در مقابل وجودانش ملزم به پاسخگویی بود^۱ و سرانجام به کسی اطلاق می‌گردید که در مقابل دادگاه نسبت به نتایج اعمال، رفتار و تقسیرش پاسخگو است، و سپس در اواخر قرن ۱۸، وارد عرصه‌ی حقوق در اروپا شده است. در حقوق روم یکی از معانی که برای فعل مسئولیت^۲ وجود داشته، ضمان و متعهد شدن بوده است که معانی دقیق مسئولیت امروزی را دربر نداشته است انسان در مقابل اعمال و رفتار خویش مسئولیت دارد و این مسئولیت فطری است و انسان آن را احساس می‌کند.^۳

۱. بادینی، حسن، فلسفه مسئولیت مدنی، چاپ اول، نشر شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۴، صص ۲۳-۲۴.

۲. responder.

۳. یزدانیان، علیرضا، حقوق مدنی قواعد مسئولیت مدنی، جلد اول، چاپ اول، نشر میزان، ۱۳۸۶، ص ۳۹.

هم در حقوق کامن لا و هم در حقوق نوشته برای نخستین بار واژه یادشده توسط دو سیاستمدار به نامهای نکر و هامیلتون در زمینه «مسئولیت دولت» به کار رفت.^۱

در زبان عربی، مسئولیت به معنای مورد بازخواست و مجازات واقع شدن به واسطه‌ی انجام کار و یا خودداری از انجام کار است^۲ که مترادف تکلیف و اهلیت می‌باشد.

در ترمینولوژی حقوق، مسئولیت به معنای تعهد قانونی شخص به رفع ضرری است که به دیگری وارد کرده است خواه این ضرر ناشی از تقصیر خود وی باشد یا ناشی از فعالیت او.^۳

۱-۱-۲ مفهوم مسئولیت مدنی

در ترمینولوژی حقوقی، مسئولیت مدنی به معنای مسئولیت در مقام خسارتی که شخص و (یا کسی که تحت مراقبت یا اداره شخص است یا اشیاء تحت حراست وی) به دیگری وارد می‌کند و همچنین مسئولیت شخص بر اثر تخلف از انجام تعهدات ناشی از قرارداد مسئولیت مدنی در مقابل مسئولیت کیفری استعمال می‌شود.^۴

مسئولیت مدنی فردی مبنایی است که به موجب آن هر کس که موجب خسارت دیگری شده خود مسئول جبران خسارت است یا متبع او ضامن خسارت است و این افراد هستند که ضامن خسارت یکدیگر

۱. بادینی، حسن، فلسفه مسئولیت مدنی، پیشین ص ۲۶.

۲. مصباح یزدی، محمد تقی، فلسفه‌ی اخلاق، شرکت چاپ و نشر بین‌الملل، چاپ اول، ۱۳۸۱، صص ۱۳۸-۱۴۰.

۳. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، انتشارات گنج دانش، ۱۳۷۸، ص ۶۴۵.

۴. جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، پیشین، ص ۶۴۵.

هستند و از درآمد خود خسارات را پرداخت می‌کنند و نه از وجوده^۱ عمومی.

مسئولیت در معنای عام و وسیع خود، عبارت است از الزام به جبران ضرر اعم از اینکه منشا ضرر واقعی حقوقی باشد یا اعمال حقوقی که در این معنا شامل مسئولیت قراردادی و قهری خواهد بود.^۲ پس هرگونه تعهدی که قانون بر عهده شخص قرار داده باشد تا زیان وارده به دیگری را جبران کند اعم از آنکه ریشه قراردادی داشته یا نداشته باشد.

وینفیلد حقوقدان مکتب کامن لا، استاد دانشگاه کمبریج که کتب وی در زمینه مسئولیت مدنی بسیار مشهور است، در کتاب راهنمای حقوق آکسفورد می‌نویسد: «مسئولیت مدنی ناشی از نقض تکلیفی است که در آغاز توسط قانون مقرر شده است: چنین تکلیفی در مقابل اشخاص بطور کلی است و نقض آن از طریق اقامه دعوا برای مطالبه خسارات تقديم نشده قابل جبران است».^۳

«مسئولیت مدنی عبارت است از مسئولیتی که بر عهده شخص قرار می‌گیرد تا خسارت وارد شده ناشی از عمل خود به دیگری یا عمل اشخاص یا اشیای تحت سلطه‌ی وی را جبران کند».

در واژه‌نامه‌ی حقوقی مؤسسه‌ی هنری کاپیتان،^۴ مسئولیت مدنی به این صورت تعریف شده است. «بطور کلی هر نوع تعهدی است که برای عامل فعل زیانبار (یا اشخاص تعیین شده توسط قانون) به وجود می‌آید

۱. همان.

۲. بیزادیان، علیرضا، حقوق مدنی قواعد مسئولیت مدنی، جلد اول، چاپ اول، نشر میزان، ۱۳۸۶، ص ۴۹.

۳. کتاب راهنمای حقوقی آکسفورد ۱۹۸۷

۴. فرهنگ حقوقی کاپیتان ۱۹۸۹ ص ۷۷۱ به نقل از حسن بادینی.

تا ضرر وارد شده به زیاندیده را که ناشی از عمل نامشروع مدنی است (اعم از اینکه دارای جنبه کیفری باشد یا نه) غالباً به شکل پرداخت مبلغی پول به عنوان خسارت جبران کند. یکی از حقوقدانان نیز در کتاب فلسفه‌ی مسئولیت مدنی می‌گوید: «مسئولیت مدنی ترکیبی از ارزش‌های مختلف مربوط به سودمندی اجتماعی و اصول اخلاقی است» وی معتقد است اهداف مسئولیت مدنی متعدد است و جبران خسارت، بازدارندگی، درونی کردن هزینه‌های خارجی فعالیت‌های زیانبار، توزیع ضرر، مجازات – تسلی خاطر زیاندیده- ایجاد صلح و امنیت در جامعه – همگی در زمرة این اهداف می‌باشند بنابراین پذیرش اینکه مسئولیت مدنی تنها برای برقراری عدالت صوری در رابطه طرفین با تحقق عدالت توزیعی است و شرط تحقق آن تقصیر است و تنها هدف آن جبران خسارت و بازدارندگی است منطبق با واقع نیست^۱ به نوعی بر وقوع مسئولیت بدون تقصیر نیز اعتقاد دارد.

در نظام‌های مختلف رویکردهای متفاوتی نسبت به مسئله‌ی مسئولیت و به ویژه مسئولیت مدنی وجود دارد. به عنوان مثال در نظام کثرت‌گرا مسئولیت مدنی حوزه خاص و اصل کلی تلقی نمی‌شد (در این نظام‌ها حوزه اختصاصی تحت عنوان مسئولیت مدنی وجود ندارد) مسئولیت مدنی جزیی از حقوق جزا تلقی می‌گردد که در صورتی که شخص مرتكب جرمی شود، با احراز شرایطی مجبور به جبران خسارت نیز می‌باشد. بر عکس در نظام وحدت‌گرا اصل کلی «مسئولیت مدنی» به عنوان قاعده‌ای مستقل مورد پذیرش قرار گرفت و جبران هر نوع خسارتی مستقلأً در آن در نظر گرفته شد که از آن جمله می‌توان به

^۱. بادینی، حسن، فلسفه مسئولیت مدنی، پیشین ص ۴۶.

قانون مدنی کشور فرانسه اشاره نمود که در ماده ۱۳۸۲ خود قاعده‌ی کلی و عقلانی برای مسئولیت مدنی وضع کرد و تنصیر را موحد آن دانست. اما در نظام بینابینی به نوعی کثرت‌گرایی محدود روی آورده و اصولی خاص را برای مسئولیت مدنی شخص عنوان نمودند.

در حقوق اسلام و ایران، با توجه به عدم وجود قاعده‌ای مستقل و کلی تحت عنوان مسئولیت مدنی و یا قاعده‌ای عمومی برای جبران خسارت و تنها وجود ضمان قهری که عناصر موجود آن عبارت از اتلاف و تسبیب و غرور و غصب و تعدی و تفریط است، و قواعد خاص در زیان‌های بدنی از جمله دیه و قصاص که دارای شرایط خاص است، می‌توان نظام اسلام را جزو نظام‌های کثرت‌گرا دانست.

۱-۳ مفهوم تأخیر

معنای لغوی تأخیر: به معنای دنبال افکندن، پس انداختن و دیرکردن، آمده است و جمع آن تأخیرات است. این کلمه در حقوق معنای اصطلاحی ندارد و به معنای لغوی آن استعمال می‌گردد.^۱

۱-۴ مفهوم تأدیه

تأدیه در لغت: به معنی گزاردن، پرداختن و پرداخت، مورد استعمال قرار می‌گیرد. در حقوق نیز به همین معنی به کار می‌رود. (پرداخت دین و ایفای تعهد).

تأدیه معمولاً در خصوص دیونی به کار می‌رود که موضوع آن پرداخت مبلغی وجه نقد باشد و در خصوص غیر آن معمولاً از وفای به عهد، انجام تعهد و عباراتی نظایر آن استفاده می‌شود.

۱. معین، محمد، فرهنگ فارسی، ج ۱، ۲۴، امیر کبیر، تهران، ۱۳۸۸، ص ۱۹۴۶.